

התותחים שלא רעמו בחווה הסינית

שורת נסיבות הובילו לכך שגדוד 890 של הצנחנים נקלע לקרב ב"טרטור" 42 במלחמת יום הכיפורים ללא סיוע ארטילרי. מפקדים ומקורות כתובים מראים איך ומדוע קרה הדבר.

מאת תא"ל (מיל') יעקב זיגדון

במקום פרולוג ואפילוג

"לא היה סיוע..." זאת הייתה תגובתו האינסטינקטיבית של איציק מרדכי, מג"ד 890 של חטיבת הצנחנים בקרב ב"טרטור" 42 במלחמת יום הכיפורים, כשבישרתי לו שאני מעוניין להיפגש בנושא הסיוע הארטילרי לגדוד בקרב ההוא. הטראומה הזאת של "לא היה סיוע", בדיוק במקום ובעיתוי שכל כך נזקקו לו, ליוותה את מרדכי שנים רבות, ואף פוגשת בי אישית כ-20 שנה מאוחר יותר.

"אגד ארטילרי 216 אינו כשיר לבצע את משימתו המבצעית!" הצהרתי ב-1989 בסוף אימון אגד תומ"תי "הרועם" 216, של אוגדה 370 בפיקוד המרכז. בעת ההיא שימשתי מפקד אימון יחידות המילואים של חיל התותחנים בשבטה. האגד הארטילרי לא פגע במטרות, פשוטו כמשמעו. נקראתי לאלוף הפיקוד, שקיבל דיווח על ההצהרה הנחרצת, לברור. מפקד פקמ"ז היה איציק מרדכי, שהיה ידוע ברגישות ובגיבוי לפקודיו. לאחר הסבר ממצה שלי, מלווה בנתונים עובדתיים ומדידים, הורה מרדכי על תוכנית עבודה לשיקום האגד. חלק מהתותחים שלא פגעו ב-1989 בערבות שבטה היו אותם תותחים שלא סייעו למרדכי ב-1973.

ב-1990 מונית למפקד א"א 215, אותו אגד שאמור היה לסייע לגדוד 890 לבילי הקרב ובבוקרו של 17 באוקטובר 1973 ב"טרטור" 42. הימים היו ימי מלחמת המפרץ הראשונה, ופיקוד המרכז נערך למתקפה אפשרית של העירקים והירדנים. א"א 215 נערך עם כל גדודיו, לרבות יחידות המילואים, לקדם כל רעה אפשרית. התוכנית המבצעית לא יצאה לפועל, אולם כמות התחקירים שעברתי והירידה לעומקם של הנושאים הארטילריים על ידי מרדכי העידו על רגישות הרבה לנושא סיוע האש.

הפעם הבאה שבה פגשתי את מרדכי הייתה כבר בצפון, אליו הוא נקרא לשמש כאלוף הפיקוד - והתקש על המינוי שלי כמפקד התותחנים הפיקודי. באותה עת, ביצע פצ"ן עשרות מבצעים שחצו את הקו האדום בלבנון. בשיאה של התקופה, ב-1993, התרחש גם מבצע "דין וחשבון". כל מבצע כזה חייב חפ"ק פיקודי. דין וחשבון היה מבצע פיקודי, כמעט כולו על טהרת האש. שורשי הנטייה של מרדכי לרדת לעומק בנושאי האש לסיוע, שגבלה באובססיה, נבטו במוחו כשהיה מג"ד בדיונות של סיני. בתדריך אחרון לפני המבצע אמר מרדכי: "קצין האג"ם והקמ"ן, אתם לשמאל; מת"פ, אתה מימיני כל הזמן – לא זז ממני!" התבדחנו בינינו על כך שאלוף הפיקוד מתייחס אלינו כאילו אנחנו מצטופפים עדיין בגמ"ש 10' שלו כמפקד גדוד.

יותר מ-40 שנה מאוחר יותר, בשיחה נינוחה עם מרדכי בבית קפה תל אביבי טיפוס, בעודו ממתין לנכדו הטנקיסט, הוא הסכים לעשות עמי "ניתוח" פסיכולוגי חובבני. נושא סיוע האש לכוחות מתמרנים, ובמיוחד הסיוע הארטילרי, ליוו את מרדכי לכל אורך דרכו בצבא. ההתעקשות והנחישות שלו על כך

שמפקד התותחנים הפיקודי יהיה צמוד אליו במשך כל שלבי המבצע ביטאו יותר מכל את החסך שהיה לו בנושא 20 שנה קודם לכן.

מתודולוגיה

כדאי לחדד ולהבהיר ערפול מושגי וגיאוגרפי שמשרת את סדרת הכתבות הבאה. חידוד ראשון יבחין ויגדיר את מערכת יחסי הגומלין בין קרב למערכה, והשני יבהיר מה בין "החוזה הסינית" ל"טרטור 42".

מילון זה"ל מגדיר את הקרב כ"סדרת התנגשויות ברמה הטקטית בין יריבים המתנהלות ברצף אחד, בזמן ובמרחב מוגדרים, שבהן שואף כל אחד מן היריבים לכבוש שטח או להשמיד את יריבו... הקרב נגזר מן המערכה ומשרת אותה". לעומת זאת, המערכה מוגדרת כ"סדרת קרבות טקטיים... הקשורים זה בזה במטרה וברעיון מרכזי או בתוכנית מבצעית משותפת. הם מתואמים בזמן ובמרחב, וביחד הם שלב נפרד של מאמץ אסטרטגי. המערכה נועדה לקדם ולהשיג יעד אסטרטגי"¹.

[OE1] עם הערות:

החוזה הסינית (יפנית במקור, אבל זה כבר נדוש) זכתה אפילו בויקיפדיה לכינוי "אמיר". למען הדיוק, "אמיר" במפת הקוד "סיריוס" הוא שם הקוד לחלק המבונה ולבתי המשאבות של החווה, שהשתרעה הרחק משם באמצעות תעלות השקיה - לשם הגיע גדוד 890. רק כדי לסבר את העין, המרחק האווירי בין טרטור 42 לאמיר הוא 2.5-3 ק"מ.

מכאן אנחנו למדים שסביב החווה הסינית היה רצף של קרבות שכולם פעלו באותו היגיון מבצעי של מערכת הצליחה. הניסוח של הרעיון המבצעי מוקד בסעיף הכוונה של פיקוד דרום ל"אבירי לב": "צה"ל יצלח את התעלה באזור דוור סואר וישתלט על שטח בעומק הגדה המערבית, מתעלת החיץ החקלאי בצפון ועד העיר סואץ בדרום"².

היו שתי אוגדות בדירוג, 162 ו-143, והמשימות המבצעיות התרחשו במקומות שונים ובמשימות שונות, כגון הסחה; הטעיה; "פתיחת מסדרון"; הקמת גשר וכיו"ב - אבל לכולם היה היגיון מבצעי אחד, ששירת את המערכה של הצליחה. בהקשר הזה יש לראות את הקרב של גדוד 890 על כל ספיחיו **כאחד מהקרבות** שהתרחשו ב-17 באוקטובר 1973 באזור טרטור 42, במסגרת המערכה על הצליחה.

אין כוונת כתבה זאת לשפוט או לבקר, אלא לברר עד כמה שניתן את העובדות, ללמוד מהן ולהפיק לקחים להווה ולעתיד. דווקא הפרספקטיבה של הזמן מאפשרת לנו לנתח באופן חד וקר את האירועים, מבלי שנחוש בחוסר נינוחות כלפי מאן דהוא. עוזי יאירי צפה את הסיטואציה הזאת כשאמר לפני עשרות שנים: "את הדברים הקשים אני אומר קודם כל לעצמי. לא הייתי רוצה לראות צבא שעושה תחקירים ומפקדיו אינם אומרים אמת... אני מצפה מעצמי, מכל אחד מכם, להודות בטעות. זהו ערך בפני עצמו, זוהי האמת שלי. היסטוריונים שיחקרו בעוד שנים את הקרב הזה יחשפו טעויות ויאמרו איפה טעינו. זהו ערך בפני עצמו אם כל אחד יידע לומר לעצמו: כאן טעיתי"³.

עוזי, ממלאים את צוואתך. הגענו. הננו.

¹ מילון זה"ל. תוה"ד. הערכים: 'קרב' מערכה'.

² עמירם אזוב. "צליחה". דביר. 2011. עמ' 31.

³ מעוזיה סגל. "עדייות מגובה החול". מודן. 2007. עמ' 386.

שמעון ויעקב נשארים מאחור

"לא היה סיוע..." אחד ממקורות האמירה של איציק מרדכי החל על מסלולי ההמראה במנחת בא-טור, ועל רקע שאון המנועים של מטוסי ההרקולס שהגיעו כדי להטיס את לוחמי גדוד 890. ומעשה שהיה, כך היה - גדוד 890 נלחם בטרטור 42 בפאתי החווה הסינית ללא קישור ארטילרי.

יעקב צור היה אז רס"ן צעיר ועתיר ניסיון קרבי כקצין תצפית קדמי בגדוד 890 בקרב המיתלה. במלחמת ששת הימים שימש קצין ניהול האש של גדוד המרגמות 332 של חטיבת הצנחנים. מלחמת יום הכיפורים פגשה אותו כמפקד הסיוע החטיבתי. ביום שלישי, 16 באוקטובר 1973 בשעה 10:00 בערך, נחת יעקב במפקדת מרחב שלמה בשארם-א-שייח, רק כדי להתבשר שמבצע "אור ירוק"⁴ בוטל. בעיניים כלות הוא ראה מרחוק את קציני החפ"ק החטיבתי ממריאים משם במסוקים.

יעקב עלה על המסוק שהביא אותו מראס סודר, כשברוך החליט הטיס - כך רצה הגורל - לנחות לתדלוק בא-טור. יעקב התפלא לפגוש שם את המח"ט עוזי יאירי ערוך ומוכן לקרב, עם חגור וכל הציוד עליו, כשלוחמי גדוד 890 כבר עולים למטוסים הרועשים. "מה אתה עושה כאן? מה קורה?" תמה יעקב, ועוזי ענה: "צור, אנחנו עולים צפונה לסייע למאמץ הצליחה. כל הגדוד של איציק והמפח"ט עולים צפונה!". "ומה איתי? מה עם הגדוד?" השתאה יעקב. התשובה שקיבל היתה: "הגדוד שלך והחבורה שלך, אתם נשארים בראס סודר!"

צור, מפקד הסיוע החטיבתי, נדהם מהתשובה הלא צפויה. הוא הטיח במח"ט: "אתה עושה טעות!". יעקב כבר הסכים לקו נסיגה, כשהוא מבין שאת המרגמות הכבדות עליו להשאיר בגזרה משיקולי זמן, יכולות הטסה ומענה אש, אך הוא דרש לפחות לקחת אותו ואת קציני הקישור הגדודיים לקרב עם לוחמי 890. יאירי השיב בשלילה, ובתמימותו אף הוסיף: "אל תדאג, הבטיחו לי כשאגיע לשם יתנו לי קבוצת קישור חדשה".

"עוזי, השתגעת? אין דבר כזה!" אמר-צעק יעקב, "אנחנו מאומנים אתכם, אנחנו שייכים לך, אתה לא תקבל לעולם קישור אחר! אנחנו שנינו אנשי מלחמה ותיקים. אנחנו יודעים: מה שלא תביא אתך לא יהיה לך!" ועוזי השיב בנחישות: "לא, אתם נשארים. חשוב שאתה תישאר כאחראי להגנת הגזרה. אם אקח אתכם, בראס סודר לא יישאר כוח אמיתי. צריך להגיע במקומי מח"ט שריון, אבל עליכם אני סומך. אתם חייבים להישאר פה ולחבור למח"ט השריון כשיגיע".

כשחילופי הדברים והצעקות על רקע שאון מנועי המטוסים לא פסקו, שלף עוזי את קלף הממלכתיות. "צור", אמר, "לטובת מדינת ישראל, אתה נשאר כאן!". יעקב צור חזר למסוק שלו והמשיך בטיסה לראס סודר, כדי לחבור לגדוד ולמפקדת הסיוע שלו⁵. גם יאירי, מח"ט 35, עלה על המסוק שלו והמריא צפונה ל"דבלה", כדי לקבל את הפקודה עבור החטיבה. לפני שהמסוק המריא, הצליח גיל דוד, קצין האג"ם החטיבתי, לשמוע את עוזי פולט כמה אמירות בוטות על יעקב צור ועל כך שהוא דוחק בו שלא לבצע פקודות⁶.

יואב גלבר אינו נוטה לסד ליעקב צור, וכתב בספרו "לחימת גדוד 890 במלחמת יום הכיפורים": "לעדוּתו של צור אין תמיכה ממקורות נוספים, ויש על פניה טעויות ברורות. הגדוד לא המריא

⁴ מבצע 'אור ירוק' היה מבצע תחת הכפפות של מפקדת מרש"ל שנועד לחצות את מפרץ סואץ עם כוח טנקים על גבי נחתות, בשיתוף חטיבה 35 וארטילריה מתוך כוונה לתקוף מדרום לצפון לכיוון עדביה והעיר סואץ בחוף המערבי של המפרץ. בכך, למעשה, לפתוח למצרים חזית לחימה נוספת שהם לא תכננו אותה.

⁵ הקטע והציטוטים מתבססים על: יעקב צור, רן כהן. "גדוד מרגמות כבדות 332 במלחמת יום הכיפורים".

⁶ רישום שיחה עם איציק מרדכי וגיל דוד. תל אביב. 12.12.2019

מאבו רודס, אלא מ א-טור⁷. הן איציק מרדכי והן גיל דוד מאשרים את השתלשלות הדברים כפי שתיאר אותם צור.

יעקב עצמו מסביר את מקור הטעות שלו, שבעטיה פקפק גלבר באמינות דבריו: "בראיון שנתי לאורי מילשטיין, אני מצוטט כאומר שהמסוק שבו טסתי ממרש"ל לראס סודר נחת לתדלוק באבו רודס, שם פגשתי את המח"ט עוזי יאירי ושם פרץ הוויכוח המר איתו. בדברי היתה טעות קטנה. המסוק נחת לא באבו רודס אלא בא-טור, (משם טסו הצנחנים צפונה). כלומר, הוויכוח עם עוזי התקיים בא-טור"⁸.

החלטתו של יאירי שלא לקחת את גדוד המרגמות היא החלטה סבירה ונכונה בנסיבות העניין. השיקולים לכך ברורים. קודם כל, הוא היה חייב להשאיר כוח אש בגזרה, בעוד שבגזרת הצליחה הוא הבין - או ידע - שיש סדר כוחות סביר ואחר, שיוכל לתת לו את סיוע האש. השיקול השני הוא גורם הזמן. עוזי הבין את דחיפות המשימה הצפויה שלו, וברור היה לו שבהטסה אי-אפשר להביא את הגדוד ובנסיעה הוא בטח לא יגיע בזמן.

השאלה הגדולה הן: מדוע ויתר עוזי על הקישור הארטילרי? האם עוזי לא הבין שהקישור הארטילרי הוא חלק בלתי-נפרד ממפקדת גדוד וחטיבה? האם הוא יכול היה להעלות על דעתו לוותר על קצין אג"ם או קמ"ן חטיבה מתוך הבטחה ש"שם תקבל אחרים"? האם הוא לא הבין שמפקד ברמתו מתכלל את המאמצים השונים בשדה הקרב - התמרון, האש, המודיעין והלוגיסטיקה - שהם שלם שאי-אפשר להפריד בין חלקיו, ולכך נדרשת כבר מיומנות ומקצועיות בתכנון ובהפעלה?

גיורא איילנד, שבעת ההיא תפקד כעוזר קמב"ץ גדוד 890, מסביר זאת כך: "עוזי יאירי היה אדם נהדר ומפקד קומנדו מעולה, אך לדעתי הוא לא הבין דבר וחצי דבר בכל הקשור להפעלת חטיבה. כדאי לזכור שגם מג"ד הוא לא היה. את התוצאה ניתן היה לראות בדברים רבים, ולא רק בנוגע לארטילריה"⁹.

גיל דוד מייחס את החלטתו של עוזי להבנתו ולאמונתו שבצבא ממלאים פקודות: "עוזי ממלא פקודות. [הוא] לא מכיר את הצבא שבו כל אחד עושה מה שהוא חושב. להשאיר את יעקב צור ורן כהן עבור מי שמחליף בקו, זאת פקודה מבחינתו". באותה חוזקה של אמונה הוא האמין שיקבל קישור ארטילרי במשימה החדשה. איציק מרדכי מחזק את ההסבר של גיל: "עוזי בא ממקום ומתפקיד שהיה רל"ש רמטכ"ל של בר לב, אחרי שהיה מפקד סיירת מטכ"ל. הוא בא ממערכת שמנחיתה פקודות והוראות, ושאין [בה] כזה דבר שלא מבצעים פקודות".

הקשיתי על המג"ד מרדכי, ושאלתי כיצד הוא ויתר על הקש"א שלו, שמעון פרידמן. גם איציק, כמו עוזי, הסביר זאת בכך שהגיע גדוד או כוח מאולתר כדי להחזיק את הגזרה במקומם. הכוח הגיע ללא קישור ארטילרי, ונראה למרדכי אך טבעי להשאיר לו את הקישור שלו. זאת, מול הידיעה שהוא קיבל מהמח"ט שיקבל קישור ארטילרי כשיגיע ליעדו החדש. מאז איציק לא ויתר על הקישור הארטילרי.

"מה היה קורה אילו?" לא יכולה לשמש כשאלת מחקר לגיטימית בבירור נסיבות העבר. אבל כדי להבין ולדעת איזה פוטנציאל אדיר בזבז מפקד חטיבה 35, אין צורך לשאול שאלה שכזו, אלא יש לשאול: מה עשו אותן נפשות פועלות שהוזנחו מאחור במלחמת יום הכיפורים תשע שנים מאוחר יותר, במלחמת שלום הגליל?

⁷ יואב גלבר. "לחימת גדוד 890 במלחמת יום הכיפורים." הוצאת 'מערכות'. עמ' 60

⁸ מייל של יעקב צור למחבר ולסימן טוב שגיא מיום 3.12.2019

⁹ מייל של גיורא איילנד כמענה לשאלות שלי מיום 2.12.2019

יעקב צור, מפקד הסיוע החטיבתי ומפקד גדוד המרגמות במלחמת יום הכיפורים, סיים את תפקידו כמפקד האגד המוצנח חודשים ספורים לפני המלחמה, עקב מינויו כנספח לענייני מחקר ופיתוח בנספחות הצבאית בשגרירות ישראל בווינגטון. בסמוך לכך, נהרג בנו הבכור, קצין התותחנים אייל צור באפריל 1982 בלבנון. יעקב הכין את האגד הארטילרי כשהוא מפתח תורות לחימה ייחודיות; וצייד, ארגן ותרגל את יחידות האגד למשימות לא שגרתיות.

סייע לידו סגנו במלחמת יום הכיפורים, רן כהן, ששימש גם כסגן מפקד האגד בשל"ג. רן, שפיתח במקביל קריירה פוליטית מרשימה, ידע לצלוח כל מכשול במלחמת יום הכיפורים ולהביא את גדוד המרגמות לפעולה לאחר מסע של מאות קילומטרים, כשהוא חובר לחטיבה 35. רן עשה זאת כשהוא מתגבר על חסימות בלחימה קרבית, מתפעל כשלים לוגיסטיים ובירוקרטיים ומביא את הגדוד בשלמותו - כשהוא עמוס לעיפה בפצצות. רן חזר על אותו "תרגיל" בשל"ג, כשהביא אגד ארטילרי שלם עד לברית.

שמעון פרידמן, קש"א 890 הנטוש של מלחמת יום הכיפורים, הוא כיום פרופסור באוניברסיטת ונקובר בקנדה. הוא שימש מפקד הסיוע לחטיבה 35 בשל"ג. שמעון הפעיל בשל"ג את כל מה שלא ניתן לו להפעיל ביום הכיפורים. את המקצוענות, היוזמה, היצירתיות, המעוף והדבקות במשימה שאפיינו אותו. לא מעט לוחמים בחטיבה 35 של שלום הגליל חבים לו את חייהם.

מה עשה האגד המוצנח, ובעיקר הסיוע לחטיבה 35 בשל"ג, עם אותן נפשות מהצד של המערך הארטילרי? הנחיתו יחידות אש מהים וירו בכיוון ישיר עם תותחי 155 מ"מ. שמעון נאלץ ברגע האחרון להפעיל את כל כושר האלתור שלו, כשנקבע בסופו של יום לנחות בשפך האוואלי במקום בזרני. הוא סייע למפקד הצוות ממגלן טל רוטו ולמ"פ גדוד 202 מאיר כליפי לכבוש את גבעת הבוקסתא, שחלשה על שטח הנחיתה. שמעון ידע לתכנן ולהפעיל ממסר אווירי כשצפה בעיות תקשורת להפעלת אש בשטח הררי. בכניסה לדאמור הוא הפעיל תותחים של חיל הים. הוא תכנן והפעיל מסך אש מתגלגל בתוך דאמור כדי לפלס את הדרך לחטיבה. הוא האיר באמצעות הפעלה לסירוגין של שבעה גדודי ארטילריה את השטח לפלוגת ההנדסה החטיבתית, שפירקה מקבצי מוקשים בלילה כדי שהחטיבה תוכל להמשיך לנוע. הסיוע החטיבתי חילץ את הסיירת בירי של יותר מאלף פצצות של גדוד המרגמות, כשהקש"א עזריאל בר אילן ז"ל מפעיל אש שכמעט נחתה על כוחותינו בקרב בקבר שמון.

סמג"ד 890 שמאי רן הפעיל בשיטת קצין חי"ר מטווח אש כנגד "קטיושות" שעשו שמות בגדודו. גולת הכותרת של מיצוי היכולות של שמעון פרידמן, ושל כלל המערך הארטילרי שסייע לחטיבה 35 בפיקודו של יורם יאיר, היה בקרב שנמשך 14 שעות רצופות בין הכפרים עין ענוב ושמאלן בואכה ביירות¹⁰. על שמעון ודומיו אמר עמוס ירון, מפקד אוגדה 96 בשל"ג: "בא תותחן – בא חכם".

"פגשתי את עוזי שוב רק כשתמו הקרבות. אחרי המכה הנוראה שחטפו בחווה הסינית" מספר יעקב צור, "נפגשנו בצד המערבי של התעלה. לא החלפנו מילה על מה שקרה. הייתה לי הרגשה כבדה שקשה לו להסתכל לי בעיניים. זמן קצר אחר כך נסעתי עם איציק מרדכי, מג"ד 890, וצימל, המח"ט החדש, לשטח הלחימה בחווה הסינית כדי לשחזר את הקרב. הסתובבנו בשטח בהרגשה מוזרה. גוויות חייילים מצרים היו עדיין מוטלות בעמדות החפורות. ראינו אמל"ח רבים, תרמילי תחמושת, מקלעים כבדים וטילי 'סאגר' שהיו מפוזרים מסביב. גם הטנקים השרופים של הגדוד של אהוד ברק היו מוטלים בשטח. איציק הסביר לנו מה התחולל שם. היה ברור לנו שכל כוח רגלי שהיה נקלע למצב כזה לא היה לו שום סיכוי". צור מסכם את

¹⁰ פירוט מלא של מעללי מערך האש של אוגדה 96 במלחמת לבנון הראשונה ראה: זיגדון יעקב. סימן טוב שגיא. "תותחנים בשל"ג – סיפור מלחמה". הפרק "הארטילריה באוגדה 96. עמ' 348 – 385. וכן, יורם יאיר. "איתי מלבנון – חטיבת הצנחנים במלחמת שלום הגליל". עמ' 145.

תנאי הפתיחה הלא-מעודדים של גדוד 890 בקרב בטרטור 42: "אני, כמס"ח של החטיבה, שלא השתתף בקרב זה, שאלתי כמובן אם קיבלו סיוע ארטילרי ונאמר שלא היה סיוע".

איפה הקש"א ואיפה הילד?

"איפה הקש"א? למה לא הבאת אתך קצין סיוע ארטילרי?"¹¹ השתומם מפקד אוגדה 162, אברהם ("ברן") אדן, כשהגיע אליו מח"ט 35 עוזי יאירי באיחור של כשעתיים לחפ"ק האוגדתי, ללא מערך של קישור ארטילרי. עוזי עבר מסע מטלטל עד שהגיע למפקד האוגדה. הוא טס מראס סודר לטסה, שם חיפש ומצא ג'יפ שיסיע אותו לאוגדה. לאחר כמה ניסיונות נאשים לצלוח את החסימות ואת פקקי התנועה, הוא שב לטסה. בסופו של הערב ובתחילתו של לילה ארוך, בשעה 21:30 לערך, מסוק הביא אותו לברן.

ישנן גרסאות שונות ומגוונות, מוקדמות ומאוחרות, לגבי מה שקרה באוהלו המתנופף ברוח של אדן. "מפקד האוגדה ומח"ט 35, אל"מ יאירי, תיאמו על תצ"א תכנית לסריקה רגלית שקטה"¹², מסכם אלחנן אורן את המפגש, בחיבור המוסמך ביותר של מלחמת יום הכיפורים. ברן עצמו, בספרו "על שתי גדות הסואץ", מאשר ומפרט את המידע התמציתי שמביא אורן: "שבתי עם עוזי על פוטוסטאט ועל מפת 1:50,000. עדכנתי אותו על מה שאירע היום בשטח... מרכז שם מגנן נ"ט... הצרה העיקרית - תעלות השקיה החרבות, המתפשטות דרומה לשטח שבין טרטור לעכביש.. חוליות משגרי סאגר חדרו אליהן במקומות רבים... הקושי הוא לאכנס... נעשו ניסיונות בלילה הקודם... כולם הסתיימו בכישלון ובאבדות לכוחותינו... אינני יודע היכן הם נאחזו. בידם הגמישות לנוע בחופשיות בתעלות... המטרה העיקרית היא לפתוח את צירי 'עכביש' ו'טרטור' במגמה לדחוף את גשר הגלילים והדוברות"¹³.

בהקשר של הסיוע הארטילרי לפעולה של חטיבה 35 מפרט מפקד האוגדה בעצמו: "בתיאומים נוספים בין קציני המטה שלי ושלו התברר שעוזי לא הביא עמו קצין קישור ארטילרי. נדרשו כחמישים דקות כדי להביא קצין מאחת מסוללות התותחים שהיו פרושות בשטח. עוזי חש כי הזמן דוחק והציע לוותר על כך, ולפי הצורך יזמין סיוע ארטילרי ברשת הפיקוד. באותו לילה לא היו לי כוחות פעילים אחרים, ורק הוא יעסיק את הרשת, לכן הסכמתי."¹⁴

יואב גלבר מביא גרסה מאוחרת יותר של אדן מ-2006, שבה זמן ההמתנה לקש"א צומצם כבר לעשרים דקות: "בעדות מאוחרת משנת 2006 אמר שהתעוררה בעיה, משום שיאירי הגיע ללא קש"א. אדן אמר לו שבתוך 20 דקות יגיע הקש"א... הוא אמר לאלוף אדן שאינו רוצה לחכות וכי ינקוט שיטה של קצין חי"ר מטווח"¹⁵. על פי גרסת מפקד האגד, חיים גרניט, זמן ההמתנה יורד כבר לרבע שעה. גרניט סיפר בתחקיר לאחר המלחמה "שהוא פגש את יאירי בזמן שיצא מהאוהל של האלוף אדן, והציע לו להמתין רבע שעה עד שקת"ק או קש"א שנמצא במפקדה העיקרית של האוגדה יחבור אליו"¹⁶.

¹¹ אילן כפיר. "החווה הסינית". ספרית מעריב. 2012. עמ' 196.

¹² אלחנן אורן. "תולדות מלחמת יום הכיפורים. "צה"ל. המחלקה להיסטוריה. ת"א. 2013. עמ' 371.

¹³ אברהם אדן, ברן. "על שתי גדות הסואץ". עידנים. ירושלים. 1979. עמ' 211.

¹⁴ אדן. שם. עמ' 211.

¹⁵ גלבר. שם. עמ' 70.

¹⁶ גלבר. שם עמ' 71. על סמך דברי גרניט בכנס הצליחה של פיקוד הדרום מ – 24.7.1974

סוגיית הקישור הארטיילרי עולה בשנית כשמפקד הגדוד, איציק מרדכי, מגיע מעט מאוחר יותר לאוהל החפ"ק ומקשה בעניין. לדבריו, "איך שנוחת, מגיעים אלי ואומרים לי שחפ"ק החטיבה באוגדה תעלה למעלה. קמ"ן, קמב"ץ, קצין קשר, סמב"צים – עולים לקבל פקודה", מתאר איציק בשיחה עמי ועם עמיתי למערכת, בני ארבל, את המפגש הטעון-עדיין, בסערת רוח שלא שככה גם כעבור כמעט חמישה עשורים.

לדבריו של מרדכי, "מראים הפעם על גבי אורתופוטו, עם אותם עיגולים. לא מפורט יותר. יש תצ"א? איפה החוליות? לא יודעים. זה מה שיש. הם כועסים עלי - למה אני מגיע רק עכשיו? ההנחה ב'דבלה' הייתה שאם לא פותחים את הצירים עד הבוקר יש אפשרות שמחזירים את הכוחות שצלחו כבר, ועוזי שם את כל זה על הכתפיים שלי. כל הסיפור זה חוליות נ"ט. מה הבעיה? גדוד צנחנים לא יכול להסתדר ולהצליח עם זה? לדעתי, זאת הפעם הראשונה שהם הבינו שמדובר רק בגדוד. מה עם טנקים? נסגר עם המח"ט. ארטילריה? קישור? אני אומר וכועס, חד משמעי. אמצעים של אוגדה. כיצד אני אתקשר? הכול נסגר עם החטיבה. אין זמן להביא קישור. מה אתם עושים מזה סיפור. נסגר עם החטיבה, תקבלו כל מה שאתם רוצים. האווירה היא של קוצר רוח, השעה כבר 23:00. המערכה בנויה עליך, ואתה מעסיק אותנו בזוטות?"¹⁷

רק נכדו החייל של איציק, שמצטרף לשיחה, מצליח להעלות חיוך נינוח על פניו: גיל דוד, קצין האג"ם החטיבתי, שנכח באירוע, מאשר את תוכחת המג"ד: "כשאיציק מבקש לדעת על ארטילריה - ההתייחסות היא חוסר סבלנות: 'סגרנו עם החטיבה!'"

סוגיית הקישור הארטיילרי היא רק אחת מהדילמות בנושא. השאלה היא מה סוכם בתדריך בהקשר של הקצאת הסיוע – דהיינו, מי הן יחידות הארטילריה שיעמדו לרשות חטיבה 35 בסיוע ישיר ובסיוע כללי? מהי תכנית האש? כיצד תתפעל? ההשערה הראשונה שלי בעניין זה היא שבתדריך שניתן בחפ"ק למח"ט ואח"כ למג"ד לא נכח מפקד האגד או מי מטעמו. ההשערה מתבססת על כך שבכל התיאורים שנמסרו, אין להם נוכחות במקום. השערה זאת מתחזקת בתיאור של האגד עצמו, בתחקיר שלאחר המלחמה: "שהוא פגש את יאירי בזמן שיצא מהאוהל של האלוף אדן".

מי היו יחידות האש שהוקצו לטובת חטיבה 35? בהיעדר מקורות כתובים מתועדים, שאלתי את מי שהיה שם, גיל דוד, קצין האג"ם של חטיבה 35. "מה שאני זוכר - אגד ארטילריה; כל הארטילריה בשטח, נעמיד לרשותכם משהו כמו שני אגדים". סביר להניח שאמירה כזאת נאמרה מפני שגם ברן, מפקד האוגדה, הודה שלא הייתה פעילות קרבית אוגדתית משמעותית באותו לילה, ולכן אפשר וצריך להקצות את מירב הארטילריה.

גם באוגדה השכנה, 143, לא הייתה פעילות משמעותית - כפי שהעיד מפקד האוגדה עצמו, אריאל שרון: "אני מודה שלא ידענו כלל שיש התקפה של חטיבת צנחנים בציר ההוא. אמנן רשף ואני תכננו לבצע משהו. היינו מאוד עייפים באותו לילה. שינוי נרדמנו על סיפון הטנק, ולא ידענו כלל שיש התקפה".¹⁸ לכן סביר היה להעמיד את רוב סד"כ הארטילריה של מבצע "אבירי לב", שכלל 11 גדודים¹⁹, בניכוי יחידות אש שלא רלוונטיות בהקשר של טווח - גם טווח מינימום - או שמסייעות ליחידות במגע. בסופו של יום, ככל הנראה הוקצו שני גדודי א"א 215 לטובת חטיבה 35, כשבפועל היו בשירותה שתי סוללות.²⁰

¹⁷ רישום שיחה עם איציק מרדכי, גיל דוד ובני ארבל. תל אביב. 12.12.2019.

¹⁸ עמירם אזוב. "צליחה". דבר. 2011. עמ' 198.

¹⁹ עופר צבי, עורך. "חיל התותחנים במלחמת יום הכיפורים". דצמבר 2004. עמ' 130.

²⁰ ראה גם, בני ארבל. "א"א 215 במלחמת יום הכיפורים: זה של 'תמיד תותחן'".

שני הגדודים שהוקצו לטובת חטיבה 35 היו גדוד 341, גדוד בינוני 155 מ"מ מסוג "רועם" שמפקדו היה רן קידר וסגנו היה שלמה שמיר; כינויו ברשת הקשר היה "לטשן". הגדוד השני היה גדוד 839, גדוד בינוני 155 מ"מ מסוג M-50, שמפקדו היה מיכה וידבסקי וסגנו היה אריה וייס; כינויו ברשת הקשר היה "ארצית". הגדוד היה בהרכב של שתי סוללות בלבד. עליהם מעיד מפקד האגד, חיים גרניט, שהיו פרוסים ב"ספונטני" 36 כבר בשעה 18:00 יום קודם לכן, לטובת מבצע אבירי לב.²¹

לעלילה המתפתחת, שבה כל דבר שיכול היה להשתבש אכן השתבש עד כה, מצטרף כעת קצין החימוש של גדוד 341, שמיל ויינשטיין. ויינשטיין מעיד בנחרצות שהגדוד לא ירה ולו פגז אחד לטובת גדוד 890. הוא אף מוסיף ואומר שלמעשה, מהקרב של חטיבה 14 בלילה הקודם ועד סוף המלחמה, הגדוד לא היה כשיר מבחינה טכנית לירי ארטילרי.

"בקרב של חטיבה 14 הייתי בזחל"ם הסמג"ד. קיבלנו מטרת דוד. אף תומ"ת לא ירה. אנחנו רואים מלחמת עולם ולא יורים. פותחים לוף ושותים קפה"²². שמיל זועם ומתוסכל עד היום מהמצב האבסורדי שאליו נקלע הגדוד ומחוסר האונים שלו לסייע באש. הטענה העיקרית שלו היא חוסר האטימה של סדן התותח הישראלי של הרועם, שגורם לבריחת גזים. אלה ככל הנראה גם גרמו לפיצוץ של תומ"ת ולהרוגים מקרב הסוללה יומיים קודם לכן. שמיל טוען גם שהלקח הזה עדיין לא נלמד ולא יושם - גם בגרסה העכשווית של התותח - ועדיין תמונה בו סכנה במצבי ירי מסיבי בתנאי שדה. על כך יידון הנושא בנפרד.

לעניינינו הישר: מפוטנציאל של 11 גדודים אפשריים, בסופו של יום ארוך ומתיש, מי שעמד לרשות חטיבה 35, שכל העיניים נשאות היו אליה, היו שתי סוללות של M-50 מגדוד 839. גם רזי יהל, שהשתתף בקרב, הגיע למסקנה הזאת: "בסופו של דבר קבעה האוגדה שנפעיל סיוע ארטילרי שיכלול שתי סוללות 155 מ"מ עפ"י נוהל קצין חי"ר מטווח"²³, אמר.

ראודור רויכמן, קצין בסוללה ג', "ארצית 33", בגדוד 839, אומר כי "במלחמה היו לגדוד רק שתי סוללות פעילות, א' ו-ג'. אנשי סוללת "בעוז" השלימו תקני כוח אדם ועסקו במשימות לוגיסטיות כמו פריקת תחמושת. לא ידענו פרטים על פעילותה של חטיבה 35. אינני זוכר שפעלנו או הופעלנו לטובת חטיבה 35"²⁴.

מה היו תוכניות האש האוגדתית, החטיבתית והגדודית? למעשה, לא היו תכנית אש גדודית ותכנית אש חטיבתית, מתוקף הנסיבות שתוארו לעיל. את הסחבת ממחיש גיורא איילנד בלשונו החדה והבהירה: "הנושא נידון במשך 30 שניות, איציק שאל לגבי קישור וסיוע ארטילרי, קיבל תשובה ועברנו הלאה. כל התדריך ארך 15-10 דקות"²⁵. אווירת קוצר-הרוח שדילגה בקלילות מעל משוכת היעדר הקישור הארטילרי עושה זאת שוב לגבי תכנית האש.

על תכנית האש האוגדתית החלולה אפשר ללמוד מהמעט שנעשה בשטח מאוחר יותר ויתואר בהמשך, ומאמירתו של מפקד האוגדה עצמו: "...כמוסכם, הנחיתה הארטילריה האוגדתית אש, אך על מטרות יותר בעומק, הרחק מכוחותינו"²⁶. עוזי יאירי אישר את הדברים: "... מאחר שלא

²¹ כנס חת"ם: סיכום מלחמת יום הכיפורים בחזית הדרום. 1 במאי 1974. בתוך: צבי עופר, עורך. "חיל

התותחנים במלחמת יום הכיפורים". מקתמ"ר / מז"י. עמ' 184.

²² רישום שיחות עם שמיל ויינשטיין, קח"ש 341. יגאל ברזילי, מסו"ל וקש"א בגדוד ומנה בכרך, מסו"ל וקש"א.

דצמבר 2019 – ינואר 2020.

²³ אל"מ רזי יהל. "גזר דין בעכביש 55". בתוך: רוטר. עדכון אחרון: 30.6.2004.

²⁴ שיחה ומייל של ראודור רויכמן. פברואר 2020.

²⁵ תכתובת דוא"ל אישי עם גיורא איילנד.

²⁶ ברן. שם. עמ' 212.

ידעתי היכן מתחיל המערך, ביקשתי כל עשר דקות שתד ארטילריה על המגן הזה בעומק²⁷. ככל הנראה, הארטילריה תוכננה וירתה בסד"כ של שתי סוללות, למטרות עומק שלא השפיעו ושלא היה להן שום אפקט על הפעילות של גדוד 890.

בהעדר קישור ארטילרי מקצועי, הקצאת סיוע ראוייה ותוכנית אש מגבה, סוגיית רשת ההפעלה הופכת להיות אנקדוטה קוריוזית ותו לא. אולם, קוריוז זה מעיד יותר מכל על חובבנות ואי-הבנה בסיסית של הפעלת אש לסיוע, או בעברית שגורה שאינה מתאימה למחקרים רציניים - חפיפניות לשמה.

"...ולפי הצורך יזמין סיוע ארטילרי ברשת הפיקוד", מתאר בן עצמו את שיטת ההפעלה של הארטילריה לבקשתו של מח"ט 35, ואף מסביר את החלטתו: "באותו לילה לא היו לי כוחות פעילים אחרים, ורק הוא יעסיק את הרשת, לכן הסכמתי"²⁸. וידאתי עם גיל דוד, קצין האג"ם החטיבתי, שאכן אלו היו פני הדברים ושאלתי אותו באיזה "רשת פיקוד" מדובר. גיל הסביר שדובר על רשת המבצעים החטיבתיים. זהו פרדוקס בפני עצמו, שהרי אם המבצע הוא "שקט", הרי שיזדקקו לאש הארטילרית. הרשת, מן הסתם, תהיה עמוסה לעיפה, מה שאכן קרה כמה שעות מאוחר יותר.

לסיכום, גדוד 890 יצא לדרכו לאחר חצות ללא קישור ארטילרי; ללא הקצאת סיוע; ללא תכנית טיווח; ללא תכנית אש גדודית וחטיבתית; ועם תכנית אש אוגדתית חלולה, דלילה ולא רלוונטית. כפי שמתאר זאת גיל דוד, קצין האג"ם החטיבתי, עשרות שנים אחרי: "...אנחנו פרוסים כמו שרשרת שוטרים שמחפשים ילד אובד... המצרים על הגבעות ואנחנו בעמק. ליל ירח מלא!"²⁹ ורק היה חסר שתשמע הקריאה: "איפה הילד?"

חכמה שלאחר מעשה, וגם: דיין בזמן אמת

דיין צדק. עם כל הביקורת שיש על שר הביטחון באותה תקופה, משה דיין, עם "העצות המיניסטריאליות" וקינת "הבית השלישי" - בהקשר של סיוע האש לקרב של גדוד 890, דיין צדק.

בסיטואציה מבצעית שבה יש מרחב גדול יחסית, עם אויב שלא ברור לחלוטין מה טיבו ומה ההיערכות שלו, המענה של אש מסייעת לכוחות טנקים וחי"ר הוא פתרון מתבקש. נדרש להפעיל כאן את חיל האוויר ובעקבותיו את הארטילריה, ולא כחוכמה לאחר מעשה. היתרון של האש האווירית הוא עוצמה גדולה בזמן קצר יחסית. השלמה של התקיפה האווירית עם ארטילריה, שמספקת אמנם עוצמות הרס צנועות יותר, אבל ממושכות ורציפות, הינה המתכון המושלם ללחימה מסוג זה. קל וחומר כשכל העוצמה הפוטנציאלית הייתה קיימת וזמינה, עם בעיית מחסור מסוימת בתחמושת הארטילרית.

עם כל עוצמת האש שהייתה זמינה במרחב, הן האווירית והן היבשתית, מי שסייע לגדוד 890 היו לכל היותר שתי סוללות ארטילריות ורביעייה של מטוסים, שאחד מהם הופל בבוקרו של 18 באוקטובר, דהיינו לא כהכנה לקרב אלא במסגרת קרב החילוץ. העניין מתחדד עוד יותר

²⁷ מעוזיה סגל. שם. עמ' 257.

²⁸ בן. שם. עמ' 212.

²⁹ שיחה עם איציק מרדכי וגיל דוד. תל אביב. 12.12.2019.

לאור העובדה שלילה קודם לכן, אוגדה 143 השכנה, עם מפקד הסיוע האוגדתי יעקב עקנין, ריכזה שישה גדודים על מטרה שכל רוחבה הוא 300 מטר, לטובת הצליחה של חטיבה 274.

"הקצאת 6 גדודי 155 מ"מ למתן סיוע ישיר לחטיבת הצנחנים בגדה המערבית, כדי לאפשר את כיבוש ראש הגשר. המטרה הייתה ברוחב כולל של 300 מטר, ועליה ירו שישה גדודים!... נוהל הקרב לצליחה היה חפוז ביותר. הוא נמשך 12 שעות בלבד. תכניות האש לקרב היו חפוזות ומאוד מאולתרות", אמר עקנין, והוסיף כי "הכול היה מאולתר, זה היה ממש קרב היתקלות"³⁰. המסקנה היא שלא הייתה כאן בעיה של יכולת, אלא של הפעלה לא מושכלת, בלשון המעטה.

לפחות בשלושה אירועים מתועדים ומגובים, דיין מתעקש על הפעלה אווירית. הפעם הראשונה קורית בשעה 17:30 לערך, כאשר שר הביטחון מגיע לחפ"ק הפיקוד ב"דבלה" וגונן מעדכן אותו בתמונת המצב. על פי הסופר אריה בראון, "שר הביטחון הציע להפעיל את חיל האוויר נגד הכוחות המצריים בגדה המזרחית. דיין חזר ואמר שעדיף לכוחות הקרקע לנתק מגע עם האויב ולתקוף אותו מהאוויר. כל מה שעוזי יעשה, יוכל לעשות מטוס אחד"³¹.

ב-22:15 הגיע שר הביטחון לבור. משם, הוא ניהל שיחת טלפון עם תא"ל בן ארי, סגנו של גונן, והביע בפניו את ספקותיו לגבי יעילות הפעלת גדוד 890³². בשעה 23:00 לערך הביע דיין שוב ספק לגבי יעילות הפעילות של גדוד 890 לבדו לפתיחת הצירים בשיחה עם הרמטכ"ל דוד ("דדו") אלעזר.

דדו: "היתה ידיעה שהם רוצים לפנות את החווה הסינית. חיל האוויר הוריד עליהם 200 סי.בי.יו. יכול להיות שזה יפתח".

דיין: "התוכנית צריכה להיות פתיחת הציר... הם ודאי לא יפנו את כל השטח. אמרתי להם שצריך ליצור מצב ברור שנוכל להוריד סי.בי.יו על המצרים"³³.

אין עדות לכך שדיווח הרמטכ"ל על 200 פצצות אכן קרה באמת. ההיפך הוא הנכון: ישנה עדות של אל"מ במיל" יעקב אגסי שהיה מפקד כנף 1 במלחמה, שבה הוא אומר: "הדוגמה החמורה ביותר היא החווה הסינית. יומיים עמדו לרשות חיל האוויר כדי להשמיד את המתחם הזה, על ידי כמה רביעיות של מטוסי פאנטום, בתקיפת חטף ובשימוש בפצצות מצרר ובפצצות שירות כללי. איש מהגנרלים לא הבין שחיל האוויר צריך לעשות זאת, ואין להקריב כל כך הרבה קורבנות מכוחות היבשה"³⁴. אך דברים אלה אינם מדויקים. דיין הבין זאת - ובזמן אמת. החמור יותר הוא שדדו דיווח שזה בוצע.

אשליית סיוע האוויר חוצה את כל הדרגים. בשעה 16:00 לערך מתדרך טלפונית מפקד החזית חיים בר לב את עוזי יאירי, שכבר היה בטסה, ומציין בפניו: "הכוחות שלהם זה חי"ר רגיל... אנחנו מורידים עכשיו הרבה אוויר עד הלילה, כך שמצבם לא יהיה כל כך טוב בלילה"³⁵. בשעה 19:00 מדווח ראש מדור דרום באג"ם מבצעים בקבוצת דיון מבצעית של הרמטכ"ל כי "נערכות

³⁰ ישי הוטשילד. "הארטילריה בחזית הדרום במלחמת יוה"כ". בתוך: צבי עופר, עורך. "חיל התותחנים במלחמת יוה"כ". מז"י / מקתמ"ר. עמ' 29.

³¹ אריה בראון. "משה דין במלחמת יום הכיפורים". עידינים.

³² אזוב. שם. עמ' 188.

³³ בראון. שם. עמ' 189.

³⁴ יעקב אגסי. "אי שימוש מושכל בכוח האוויר". בתוך: ניצחון בסבירות נמוכה". פרק 10.

³⁵ עמירם אזוב. שם. עמ' 185.

עתה חטיבות 217 ו-460 מאוגדה 162 וחטיבת הצנחנים 35 שהועברה ממרש"ל לרפידיים³⁶.
התקפה אוגדתית לתפארת, בגיבוי מלא של הפיקוד...

סאגת הדיווחים התמוהים ממשיכה עם דיווחו של דדו לשר הביטחון על 200 הפצצות, ומגיעה לשיאה בבוקר, כאשר בשעה 06:40 בבוקרו של 18 באוקטובר דיין מקבל דיווח לפיו "חיל האוויר עומד לתקוף את המצרים בגזרת 'טרטור' 43'... חטיבת הצנחנים הפסיקה את התקדמותה וממתנה לגמר התקיפה של חיל האוויר... כמובן שיש גרעיני אמת בדיווח. הצנחנים אכן לא התקדמו, וחיל האוויר תקף עם רביעיית מטוסים... אבל השיא עוד לפנינו. בשעה 07:20 דיווח בר לב לדיין שאוגדת ברן וחטיבת הצנחנים עשו עבודה מצוינת"³⁷.

מה עבר על מפקדת 162?

הקרב של גדוד 890 ב"טרטור" 42 לא השאיר שום רושם על מפקדת הסיוע של אוגדה 162, לא בזמן אמת ולא לאחר מכן. בזמן אמת אפשר רק לצטט את קצין האג"ם של הסיוע, שאול צ'יטיאט שהעיד ש"כקצין אג"ם של אגד 215, לא ידענו מה מתרחש בחווה הסינית. שלחו את הצנחנים ככוח פרטיזנים לכבוש... איש לא ידע שהולך להיות מבצע כזה בראייה ארטילרית. מי שזעק – ירינו לטובתו"³⁸.

זה בזמן אמת, ממי שהיה בחפ"ק אוגדה 162 והיה אמור להוציא לפועל את החלטות המפקדים שמעליו. בדצמבר 1973 מסכם מפקד האגד את המלחמה; בפרק שדן בצליחה ועוסק ב-15-18 באוקטובר אין ולו מילה אחת על הקרב של גדוד 890. מה כן נכתב? "פריסת הגדודים ומתן סיוע רצוף לאוגדה 145 (השגיאה במקור) לשלב הצליחה. מתן סיוע להשמדת חטיבת הטנקים המצרית 25"³⁹.

כלומר, בין הסיוע לאוגדה 143 בצליחה לבין הסיוע להשמדת חטיבה 25, שקורה ב-17 בחודש, אין שום אזכור לסיוע ארטילרי לחטיבת הצנחנים. מספר חודשים לאחר מכן, כשהאבק כבר שקע, ב-1 במאי 1974 נערך סיכום חיל התותחנים למלחמה. בכנס פירט מפקד האגד: "ב-16 בחודש התעוררו בעיות שונות בנושא הצליחה של אוגדה 143, וכתוצאה מכך חטיבה 500 הייתה צריכה להיכנס להתימה... ב-17 בחודש הפריסה הייתה כפי שהיא.. הסתבר שהם גילו את הצליחה ואז חטיבה 25 המצרית נעה צפונה. כתוצאה מכך, 162 קיבלה פקודה לעלות על החטיבה הזאת"⁴⁰. כלומר, מפקד הסיוע האוגדתי מדלג בקלילות, ולא בפעם הראשונה, מעל לקרב של הצנחנים בטרטור 42. גם בחלוף השנים, בספר בהוצאה פרטית של חיים גרניט, בפרק שבו הוא מתאר את צליחת התעלה אין שום אזכור לקרב בטרטור 42⁴¹.

מהתוצאה בשטח נראה שאוגדה 162 התייחסה לקרב של חטיבה 35 בחוסר אכפתיות וכלאחר יד. לאיציק מרדכי יש הסבר לכך: "ברן, מה שמנחה אותו זה א. השמיני באוקטובר. טראומה. רוצה לשמר את האוגדה, נכווה... ב. בטלפון מבטיחים לו שיצלח ראשון, עם כל הפוליטיקה שבעניין. ב-16 בחודש גורודיש נוחת ורואה מה שקורה, ואומר: 'אין ברירה, תפתחו את הצירים'. הבעיה זה האיום שיושב על הצירים; 162 לא עושה כלום, לא מניעה כוחות. [היא] מתארגנת לקראת חטיבה 25".

³⁶ גלבר. שם. עמ' 56.

³⁷ בראון. שם. עמ' 195.

³⁸ ד"ר עמיקם צור וסימן טוב שגיא. מתוך מצגת שהועמדה לרשותי ע"י עמיתי סימן טוב שגיא.

³⁹ ספריית בית התותחן, א"א 215 אוגדה 162. דו"ח מפקד לסיכום לחמת יום הכיפורים, גרניט חיים. דצמבר 1973.

⁴⁰ עופר צבי, עורך. "חיל התותחנים במלחמת יום הכיפורים". מקתמ"ר / מז"י. עמ' 184.

⁴¹ גרניט. "דרך חיים". שוכתב ע"י נירה תובל. הוצאת המחבר. 2003. עמ' 101.

גיל דוד, קצין האג"ם של חטיבה 35, מחזיק בדעה דומה: "מה שקורה זה כך. באוגדה 162 יש להם להבנתי שתי נקודות עיקריות שלפיהן פועלים. בנושא פתיחת הצירים - אנחנו שומרים על הכוח. בנוגע לדבר השני - הבעיה של פתיחת הצירים - הם לא הבינו עד הסוף מה זה הכוח שקיבלו בגלל גישת שימור הכוח. אני אומר להם, 'אנחנו בסה"כ גדוד, לא יודע אפילו אם הגדוד יגיע בזמן'"⁴². יואב גלבר, שלחם בחווה בטרטור 42 ואף חקר וכתב על הנושא לאחר מכן, מסכים גם הוא עם ההסברים הללו⁴³.

הסבר אפשרי נוסף הוא אי-קיומה של עבודת מטה מסודרת במפקדת האוגדה ובתפעול נכון של חפ"ק ומפקדה עיקרית. כך יוצא שגם אם כוונות מפקד האוגדה וסגנו, השוהים בחפ"ק, הן טובות, הרי שאין להם המשכיות בעבודת מטה משלימה ומפרטת במפקדה העיקרית, לפחות מההיבט של הסיוע הארטילרי.

ליואב גלבר יש הסבר מקיף וכולל לגבי הפעלות הכוח במאקרו של מלחמת יום הכיפורים, שבאו לידי ביטוי גם בקרב של גדוד 890. לפי גלבר, את מלחמת יום הכיפורים ניתן לתאר ברמת המאקרו כך: "סומכים על חיל האוויר שלנו, אבל יש טק"א מצריים; שולחים טנקים להשמיד טק"א; הטנקים נתקלים בחי"ר ובנ"ט; שולחים חי"ר לטפל בחי"ר. מה חסר? ארטילריה"⁴⁴. ניסוח דומה מובא גם על ידי אנשי ארטילריה: "מישהו היה צריך להבין שהבעיה העיקרית של השריון הישראלי היא החי"ר המצרי ולא הטנקים, ושהארטילריה, ורק היא, מאפשרת לנצח את החי"ר המצרי במחיר סביר"⁴⁵.

יפה ירקוני הופיעה בפני לוחמי אוגדה 162. חנוך לבנה, סמל מהנגמ"ש הטכני של פלוגת החרמ"ש של גדוד 100, מתאר זאת כך: "ברן עלה על הטנק ששימש כמבנה והסביר שמחר עוברים את התעלה. 'הארטילריה טחנה אותם', הוא אמר, 'חיל האוויר כתש אותם, ואנחנו באים לסגור עניינים'⁴⁶. אילו ברן לא היה שבוי ברטוריקה של עצמו ואילו אנשי הסיוע שלו היו "מתרגמים" את "הארטילריה טחנה אותם" לתוכנית סיוע עם נקודות ציון, תכנית הפעלת אש וכיו"ב - לא היה נדרש מפקד סיוע חטיבה 217, רמי אדר, לכתוב את המילים מתוך שיר שכתב בגניפה והקדיש למח"ט שלו, נתק'ה ניר:

"...יצאה כמו מאוב
זמרת המלחמות, בין שברי אדם ואבק ברזל
זעקה, שרה!
תנו עוד נעלים אדומות,
הבו עוד גפרורים
להבעיר.
ובאבסורד הזה הופעת."⁴⁷

ירי ארטילרי במהלך הלילה עד הבוקר

גדוד 890 החל את מסעו בסביבות השעה 00:30 של 17 באוקטובר 1973. בשעה 02:30 לערך, נתקל הגדוד. בין לבין התבצע ירי ארטילרי מסוים. הירי שהתבצע תואם את תיאורו של עוזי יאירי: "מאחר שלא ידעתי היכן מתחיל המערך, ביקשתי כל עשר דקות שתד ארטילריה

⁴² שיחה עם איציק מרדכי וגיל דוד. תל אביב. דצמבר 2019.

⁴³ גלבר. שם. עמ' 51.

⁴⁴ שיחה עם יואב גלבר. חדרה. דצמבר 2019.

⁴⁵ ד"ר מיכאל ברונשטיין, תא"ל אריה מזרחי, רס"ן סימן טוב שגיא, סא"ל ד"ר עמיקם צור. "ארטילריה במלחמת

יום הכיפורים." בתוך: ניצחון בסבירות נמוכה" עורך: ד"ר מיכאל ברונשטיין. הוצאת שרידות. 2017. עמ' 401.

⁴⁶ מעוזיה סגל. שם. עמ' 191.

⁴⁷ נמסר מאיצ'ה כ"ץ, קמב"ץ סיוע 217 במלחמה מחוברת אישית שניתנה לו ממפקדו, רמי אדר ז"ל.

על המגנן הזה בעומק⁴⁸. גם מפקד האוגדה מאשר את התיאור הזה: "...כמוסכם, הנחיתה הארטילריה האוגדתית אש, אך על מטרות יותר בעומק, הרחק מכוחותינו"⁴⁹.

בשעה 01:32 התקבל במטכ"ל באג"ם מבצעים דיווח שלפיו, "הסיוע הארטילרי של אוגדה 162 התחיל לפעול לטובת חטיבה 35"⁵⁰. בשעה 01:37 דיווח אג"ם אוגדה למח"ט 35 ברשת האוגדתית "כריש" כי "47 התחיל" (47 היה מפקד הסיוע האוגדתי). סביר מאוד להניח שמדובר כאן באש לעומק המערך המצרי, ששימשה, במקרה הטוב, כעלה תאנה להיעדרה של אש מלווה או מקדימה מסיבית. על כל פנים, האש הזאת לא היתה רלוונטית ולא השפיעה על מסע ההתקדמות של גדוד 890. על פי עדויות של המג"ד ושל קצין האג"ם בחטיבה, הם לא הכירו אותה.

לאחר שהגדוד נתקל, הופעלה אש ארטילרית שאם נקבל את תיאורו של גנרל מצרי, נראתה כך: "...הם התקדמו לאורך הצירים לבדם, מבלי שיסתייעו בשום כוח משוריין כדי לפתוח את הדרכים לפניהם, והם גם לא יכלו להסתייע בארטילריה, מאחר ופעילותם התנהלה בלילה, והיה קשה לקבוע את מקומם בשל החשיכה"⁵¹.

התיאור של מעוזיה סגל מפורט יותר: "עוזי יאירי רצה סיוע ארטילרי מגדוד מילואים 436 של התותחנים, שישב בצומת 'עכביש'-טרטור, ופנה בקשר לרב סרן עמוס תור, סגן מפקד הגדוד, איש קיבוץ סער... עמוס תור: 'כשהתחיל קרב הצנחנים על החווה הסינית לא ידעתי עליו דבר. ידעתי שיש ניסיונות לפתוח את ציר טרטור ואת ציר לכסיקון, כי ירינו כל הזמן פגזים לטובת חטיבה 14. במשך הלילה פנה אלי משהו, לא יודע מי זה היה, וביקש שנירה 'אש על כוחותינו', בעיקר תאורה וזרחן. בשבילי לא היתה זו בקשה יוצאת דופן, כי כל הזמן ירינו לכיוון הזה, אבל לא ידענו שמתנהל שם קרב או שיש בעיה עם 890. עוזי יאירי הבין שעיקר פגיעותיה של הארטילריה הוא בכוחותינו, ופנה לחפש פתרונות אחרים"⁵².

המעניין בתיאור הנ"ל הוא שגדוד 436 לא השתייך בכלל לאגד ארטילרי 215 ולא ברור כיצד הגיע דווקא אליו עוזי יאירי. על כל פנים, במהלך הלילה התבצע ירי כלשהוא למעין הכנה ארטילרית וניסיון עקר לסייע בחילוץ הגדוד.

סיוע באש במהלך היום

שחר יום רביעי, 17 באוקטובר 73, מתחיל עם ניסיון החילוץ של גדוד 100. בניסיון זה לא הופעלה אש ארטילרית, אף שלגדוד היה קש"א, רוני ברגר, ולמרות קיומן של יחידות אש זמינות. את ההסבר לכך נותן מעוזיה סגל, מנקודת מבטו של מפקד הגדוד, אהוד ברק: "בחמש וחצי בבוקר, 17 באוקטובר, עמד גדוד 100 במרחק של 800 מטרים מנקודת ציון טרטור 42. אהוד ניסה לשכנע את עוזי יאירי שאין טעם להכניס את הטנקים בשעת חשיכה, כי האור אינו מספיק לירי. אהוד ברק: 'היתה הרגשה מהשטח שצריך להוריד ארטילריה, לכבוש את האזור שממנו נורו הטילים, ואחר כך לחבור לצנחנים. ואולם מהטון של איציק מרדכי, שהכרתי כבר הרבה זמן, היה ברור שאין זמן לתמרונים. אם רוצים להוציא אותם, צריך לעלות ישר עליהם"⁵³. גם סוקניק, מ"פ "בדיה" שהסתער, מצר על היעדרו של הסיוע הארטילרי.

סיוע האש הבא שיצר תקוות לא מעטות אצל לוחמי הצנחנים היה סיוע האוויר, כפי שמתאר קמ"ן הגדוד, גדעון אביטל: "בהוראת המג"ד קראתי זמן ממושך למטוסים בתדר סיוע אוויר

⁴⁸ מעוזיה סגל. שם. עמ' 257.

⁴⁹ אברהם אדן. שם. עמ' 212.

⁵⁰ גלבר. שם. עמ' 88.

⁵¹ לואא' (אלוף) בדימוס ג'מאל חמאוד. דפים מהספר 'המערכה המלחמתית בחזית המצרית'. תרגום: פסח

מלובני. בתוך: אתר חטיבה 14.

⁵² מעוזיה סגל. "עדויות מגובה החול". מודן. 2007. עמ' 122.

⁵³ מעוזיה סגל. שם. עמ' 183.

כללי בפיקוד דרום, שאותו נשא על גבו סמל המודיעין, משה יפת, ז"ל, שנהרג לידי. הצעתי למוביל להנחות אותו בנהל קצין חי"ר מטווח, לא כקצין סיוע אווירי, אל כוחות האויב שהיו מולנו ולסמן את עצמנו לשם כך. הוא השיב שאין צורך וכי הם פועלים על מטרות שהוקצו להם... דקותיים לאחר מכן הופל אחד המטוסים והשני הסתלק". עוד תקווה שנכזבה. שני צמדי סופר מיסטר שלא באמת הועילו לחילוץ הגדוד.

מכאן ואילך תיאם מח"ט 460 אמנון אופק ז"ל, באמצעות מפקד הסיוע החטיבתי, את הנחתת האש הארטילרית לחילוץ גדוד 890. הארטילריה שהיתה הורכבה לכל היותר משתי סוללות, שירו באופן אקראי אש דלילה. בשיאה זו הגיעה למיסוך שסייע לחלץ את חזי דחבש, כפי שיפורט בהמשך.

מי שסייע בבקרת האש, היה קש"א 100, שלאחר שנפגע הצליח להגיע למג"ד 890 - ועל כך בהמשך. גורם נוסף שסייע היה "גיורא איילנד, שהטיל על צבי ילין, סמל מחלקת מרגמות, לטווח את התותחים. ילין אמר כי "במשך כל היום דיברתי עם סוללות תותחים". אש טל, סמ"פ של סוקניק שחבר לחזי דחבש, סייע אף הוא בהכוונת אש. "בתעלה שכב טנק פגוע, הצריח שלו בלט, והוא שימש אותי ואת חזי דחבש לטווח את ילין, קצין התצפית הקדמי. הוא זה שדיבר איתי ונתן לי הרגשת ביטחון", אמר טל⁵⁴.

שבע ניסיונות חילוץ בוצעו באותו יום. פירוט מלא שלהם אפשר למצוא בכתבות של עוזי בן צבי באתר "כיפורים", תחת הכותרת "טרטור 42". מעבר לתיאור מפורט של חילוץ של חזי דחבש, ניתן להוסיף גם את החילוץ של יקי חץ. על פי מעוזיה סגל, "יקי שיער שמאחורי הטנקים השרופים יש פצוע חי, וביקש בקשר מגדוד מילואים 436 ירי ארטילרי של פגזי ריסוק אוויר ופצצות עשן על המצרים"⁵⁵.

מי שניהל את המערכת הארטילרית בשלב החילוץ המאוחרים היה מס"ח 460, אמנון אופק, (27 ברשת הקשר) וכך זה נשמע ברשת הקשר כשהוא פועל מול מג"ד 100 (10 ברשת הקשר):

27 כאן 10 עבור

כאן 10: "לכמה דקות יש לך תחמושת? עבור".

מ – 27: "אני יכול לירות את הנפיץ לעשר דקות-רבע שעה, עבור".

מ – 10: תתחיל עכשיו, תתחיל עכשיו, סוף".

אבזם (גדוד 142) כאן 10: "תגיד לו שיתחיל לנוע, מעיל התחיל. סוף. 27 התחל התחל. סוף".

זה היה הירי המשמעותי ביותר בכ-16 שעות לחימה, שהתחילו בסביבות 01:30 לפנות בוקר ב"הכנה ארטילרית" זעומה ולא אפקטיבית. בהמשך הייתה הסתערות של גדוד 100 ללא סיוע אש. לאחר מכן היו ניסיונות חילוץ, כמעט ללא סיוע באש, למעט החילוץ של חזי דחבש ושל יקי חץ.

גבורתו של קש"א 100

את רוני ברגר, קצין השיתוף הארטילרי של גדוד 100, הגדוד המאולתר של אהוד ברק, לא הצלחתי לאתר עד כה. על פי כל העדויות, הכתובות והאחרות, רוני ברגר היה גיבור בקרב

⁵⁴ מעוזיה סגל. שם. עמ' 212.

⁵⁵ מעוזיה סגל. שם. עמ' 204.

ב"טרטור 42". גם אלה שלחמו עימו כתף אל כתף - כמו סוקניק המ"פ שהסתער איתו; איציק מרדכי; ומנה בכרך, מפקד סוללה וקש"א, ככל הנראה מהגדוד שלו - אינם יודעים מי הוא והיכן הוא.

רוני הסתער כחמישי בטנק כדי לחלץ את לוחמי הצנחנים, החליף מפקד טנק שנפגע, הוא עצמו נפגע כשפיקד על הטנק, החליף טנק, נפגע שוב, נפצע, זחל בדיונות, הגיע לאיציק מרדכי והמשיך משם להפעיל ארטילריה!

אני משער שרוני ברגר, כמו חלק ניכר מלוחמי גדוד 100 שנאספו מהגורן ומהיקב, חלקם גם מחו"ל, והקימו יש מאין גדוד טנקים עם פלוגת חרמ"ש, הלך לאחר שנפצע כמו שבא. קרב החילוץ בטרטור 42 היה הקרב המשמעותי הראשון של הגדוד במלחמה.

בשעה 04:40 לפנות שחר של יום רביעי, 17 באוקטובר, מודיע מח"ט 460 גבי עמיר למח"ט 35 ש"בדיה בדרך אליך. שלחתי איתה גם את 10 שלהם, שזה אהוד⁵⁶. גבי מעדכן את עוזי יאירי שהוא שולח את הפלוגה של משה עברי סוקניק, "בדיה" ברשת הקשר, ביחד עם המג"ד אהוד ברק, "אורות" ברשת הקשר, למשימת החילוץ. בשעה 05:30 לערך, הגיע הגדוד לזירת הקרב. אהוד התכוון לאתר את האויב ולתקוף אותו⁵⁷. בשעה 05:52 הוא מוותר על גינוני נוהל הדיבור התקין ומעדכן כי "איציק, זה אהוד ברוג, זה אורות, עבור!"

עם אור ראשון תוקפת הפלוגה של סוקניק, עם טנק המג"ד וטנק קש"א, את המתחם. משום מה, למרות קיומו של הקש"א ולמרות זמינותן של יחידות האש, ההתקפה מתבצעת ללא חיפוי ארטילרי. מעיד על כך סוקניק בעצמו: "לא ידענו מה האויב, היכן [הוא] ומה עוצמתו. בשלב ראשון לא היתה ארטילריה זמינה; חברנו לצנחנים ללא ארטילריה"⁵⁸.

את עדותו מחזק גם סגן נועם יפה, מ"מ בגדוד: "...עמדנו בשטח חשוף לחלוטין, ומשם יצאנו להסתערות פרשים ללא כל חיפוי ארטילרי"⁵⁹. אהוד ברק, המג"ד, מתרץ את היעדרה של הארטילריה בכך ש"הפגיעה מהטיל הראשון בכלי של הקש"א, וקצב ההיפגעות הגבוה של הכלים מיד לאחר מכן, מנעו הפעלת ארטילריה על אזור הטילים..."⁶⁰. כמובן שהסבר זה אינו שופך אור על העובדה שההסתערות עצמה בוצעה ללא תוכנית אש מקדימה ומלווה. זאת, אף שמג"ד 10 לא הסתער מיד – בצדק - אלא ביצע הן זיהוי מטרות והן זיהוי כוחותינו לפני שיצא להסתערות.

מפקד האוגדה, ברן, אולי עם נקיפות מצפון על היעדר קישור ארטילרי מנחה בשעה 0622 את מח"ט 460: "תראה שארבע יפעיל עבורו ארטילריה כי יש לו קש"א ולא רד אין"⁶¹. למרות הנחיה של מפקד האוגדה אש ארטילרית אינה מופעלת בהסתערות הראשונה. מפקד האוגדה אף טורח לעדכן אשית את מפקד האגד, חיים גרניט בשעה 0632: "ארד כרגע מקבל סיוע מקש"א שישנו ביחידת הטנקים של 4. ארד לא רוצה כרגע אש על 43".

רוני ברגר השתתף אף הוא בהסתערות של הטנקים, כאיש צוות חמישי בטנק. כך מתאר זאת יואב גלבר: "הקש"א בדק שוב את השטח; במישור הפתוח נמצאו צנחנים הרוגים, והוא דיווח על כך למג"ד ברק. הטנקים התקדמו עד המתחם שבקרבתו שכבו הצנחנים. בזמן שעלו על המתחם, נורו לעברם טילי סאגר. ברגר זיהה שני ג'יפים נושאים טילי שמל ושלושה טילי סאגר בעמדות חפורות. המט"ק [שהיה] איתו בטנק נפצע קל וברגר תפס את מקומו ונתן פקודת אש. התותחן השמיד את שני הג'יפים, ואז שייטו מולם שלושה טילי סאגר. הקש"א נתן פקודה לנהג

⁵⁶ ניצן שפירא. "חילוץ גדוד 890 – טרטור 42 – רשת אוגדה 162.

⁵⁷ יואב גלבר. לחימת גדוד 890 במלחמת יום הכיפורים". עמ' 114.

⁵⁸ שיחה של המחבר עם סוקניק בדוא"ל. 2.12.2019.

⁵⁹ יואב גלבר. שם. עמ' 117.

⁶⁰ יואב גלבר. שם. עמ' 121.

⁶¹ ניצן שפירא. "חילוץ גדוד 890 - טרטור 42 - רשת אוגדה 162."

לנוע לאחור. הטנק הצליח להתחמק משנים, אך השלישי פגע בצריח והטנק נדלק מיד. ברגר חילץ את עצמו ואת הטען-קשר, שנפגע. הוא החליף טנק, וגם הטנק השני נפגע. הוא עצמו נפגע קל בזמן שחילץ פצועים מהטנק. אחד הנגמ"שים חטף טיל סאגר והתפוצץ. ברגר חילץ ממנו קצין צנחנים והביא אותו עד תעלת ההשקיה⁶².

רוני ברגר, הקש"א, איננו מוותר, וזוחל לעבר הצנחנים. איציק מרדכי מאמת את המידע: "פעם ראשונה, שלחתי לחלץ טנקיסטים והגיע אלי הקש"א של גדוד 100. הוא מגיע אלי ואמר לי שהוא הקש"א. אני נותן לו מכשיר קשר ותדר זאת פעם ראשונה שמפעילים ארטילריה - ואיכשהו הארטילריה מתחילה להשפיע. להערכתי זה קרה בסביבות 08:30-09:00".

כאשר רוני ברגר, מתמקם בחפ"ק של איציק מרדכי הוא אכן מטווה את הארטילריה. עדות ממקור ראשון לפעילות זאת קיימת ברשת הקשר של חטיבה 460. אמנון אופק מעדכן את המח"ט שלו, כמעט בשפת סתרים: "מ-27, אני יורד לרשת הפנימית של ארד, ל-12 של 'אורות', שכיוון אותי בירי". או: "הטווח נגמר עם 12 של 'אורות', שכיוון אותי בירי"⁶³. אמנון, מפקד הסיוע החטיבתי, מעדכן על ביצועיו של קש"א 100 ומכנה אותו "12 של אורות", שהוא הכינוי בקשר של גדוד 100. מן הסתם, שגה אמנון בלהט הקרב בקידוד של 12, המסמל קמב"ץ, ולא ציין 17, שמסמל קש"א. מנגד, קיימת גם האפשרות שאמנון התכוון לגיורא איילנד, ששימש בקרב כעוזר לקמב"ץ הגדוד, שעל פי עדותו האישית טיווח את הארטילריה לטובת חילוץ הצוות של חזי דחבש⁶⁴.

רוני, על פי עדות יואב גלבר, חזר לסוללה שלו לאחר שהגדוד פונה. לא מצאתי מי שיעיד על כך ומה עלה בגורלו לאחר מכן, שהרי גדוד 100 המשיך בלחימה. כמו שהוא בא ככה נעלם, ונייחל שפרסום זה אולי יאיר מעט את גבורתו של רוני ברגר, הקש"א הנעלם של גדוד 100 במלחמת יום הכיפורים. לאיש מגיע צל"ש.

מה היה צריך לעשות? במקרה הזה, התשובה היא פשוטה ובסיסית. המג"ד ברק היה צריך לתכנן את חילוץ הגדוד עם מיסוך וחיפוי של אש ארטילרית. זמן לא היה חסר לו. אהוד המתין לאור יום כדי לזהות מטרות ואת כוחותינו, ובצדק לא תקף בחשיכה. עם אור ראשון הוא היה צריך לאפשר לקש"א שלו לרשום את השטח באש, לטווח מטרות ולהכין תכנית אש מתאימה, גם אם זה היה מעכב את ההתקפה בכעשרים דקות. זהו התרגיל הבסיסי ביותר בקורס קציני תותחנים. יחידות אש לא חסרו, מפני שבשעת בוקר מוקדמת זאת כל העיניים היו נשואות לחילוץ הגדוד. חטיבה 25 המצרית, שמאוחר יותר תזכה למירב תשומת הלב האוגדתית, הייתה בשלב הזה רק בגדר ידיעה והתראה מודיעינית.

את הנושא סיכם באופן הפשוט ביותר מפקד בדיה משה סוקניק, שלימים יהיה מפקד זרוע היבשה, שאמונה על שילוב בין-חיילי, שאמר לי בלי כחל וסרק: "אם היה לי חיפוי ארטילרי, הייתי מארגן כניסה מסודרת בחיפוי האש ומחלץ את הפצועים..."⁶⁵.

כיצד החבר'ה – והארטילריה - הצילו את דחבש?

סגן משנה חזי דחבש, בן 20, היה מפקד מחלקת חוד בפלוגה ב', שמפקדה, יקי לוי ז"ל, נהרג כבר בתחילת הקרב. בשעות לפני הצהריים של 17 באוקטובר נחלצו רוב לוחמי הגדוד. חזי, 11 מלוחמיו וטנקיסטים מגדוד 100 נותרו מאחור במרחק של כ-30 מטר מעמדות המצרים.

⁶² יואב גלבר. שם. עמ' 118.

⁶³ ניצן שפירא. הקלטת קשר חטיבה 460. 17.10.1973. שעה 1500 – 1700 לערך.

⁶⁴ חלופת דוא"ל עם גיורא איילנד. 2.12.2019.

⁶⁵ שיחה טלפונית עם משה עברי סוקניק. 1.1.2020.

הכוח לא יכול היה להתפנות רגלית מפני שהשטח היה גלוי למצרים ומוכה אש. היה זה שטח הריגה בטוח. על פי דחבש, "במבט מפוכח, לא היה להם סיכוי סביר להינצל"⁶⁶.

לענייננו, הזיקה בין המ"מ חזי לארטילריה מתחילה בסביבות השעה 10 או 11, כפי שהוא עצמו מתאר: "ב-10 בבוקר או ב-11 אני רואה את המצב מחמיר. מג"ד אין לי; אני פונה לרשת החטיבתית, קורא לעוזי יאירי... כוח קטן, אין תחמושת... אומר לי 'תרים דגל לבן'. אני מסרב. אני רוצה ארטילריה'. ענה לי: 'גם אם אתן לך ארטילריה, אתה לא יודע'⁶⁷.

מה שעוזי לא ידע הוא שדרכי האל הן נפלאות. שבועות ספורים לפני כן נשאר חזי בתורנות שבת. חברתו אמורה היתה להגיע, אך ברגע האחרון נבצר ממנה. בצר לו, ובהיעדר אפילו עיתונים להפגת השעמום, הוא הגיע לחדר המבצעים בגדוד. שם הוא מצא "ספר טיווח כזה של הארטילריה של התותחנים...". כדבריו. חזי, שקד על תלמודו ורענן את זכרונו, והעשיר את ידיעותיו כיצד קצין חי"ר מטווח ומפעיל ארטילריה. מה שהוא לא ידע באותה עת הוא שהלימוד ישלם לו זמן קצר לאחר מכן.

עוזי מתרצה, ועל פי עדות חזי, הוא מעביר לרשותו שתי סוללות תותחים. גיל דוד, קצין האג"ם החטיבתי שצמוד לעוזי יאירי, מלין כיצד חזי סתם להם את הרשת החטיבתית. "... לעוזי יש לב רחב" מסביר גיל את ההיענות של עוזי, "הוא מתעסק עם חזי ודרישותיו שעה ארוכה. כעסתי על עוזי שהוא מאפשר לו לסתום לנו את הרשת החטיבתית. אני יודע שחזי הפעיל בסופו של דבר את הארטילריה"⁶⁸.

איציק מרדכי, המג"ד, מאשר את העובדה הזאת אבל מטיל ספק באפשרות הטיווח של חזי בגלל מיקומו בשטח. "בשלים [שבהם] היתה ארטילריה, היא היתה מאוד מדויקת בטווחי אפס", משלים איציק את התמונה.

חזי מספר שהוא וצוותו שרדו בעזרת פגזים שטיווח על עמדות המצרים הסמוכות מסוללה רחוקה מאחור בעזרת מחוגי שעון, כי המצפן שלו נפגע מכדור. "הפגז השביעי", סיפר פקודו אלי קרן, "חדר ישירות לתוך העמדה המצרית הסמוכה אלינו והרג את כל חילי האויב. ניצלנו לזמן מה"⁶⁹. או כפי שחזי מתאר זאת בקולו, "...המצרים נמצאים 30 מטר מאתנו, כל כמה דקות הם יוצאים ומסתערים עלינו... כשהוא העביר לי שתי סוללות, קראתי להן בקשר. צריך נוהל טיווח... ברגע שהייתה לי ארטילריה יכולתי להוריד עליהם ארטילריה. כל חצי שעה, שעה ברגע שיצאו הורדנו עליהם ארטילריה... בסביבות [השעה 15:00] יצרתי קשר עם אהוד ברק..."⁷⁰.

מי באמת טיווח? סוגיה בעייתית, לאור תיאורו של חזי עצמו. לא ברור לי, כתותחן ותיק, מה זה בדיוק טיווח בעזרת מחוגי שעון ומה היה מיקומם של חזי ואנשיו. מי יכול היה לטווח? קש"א 100, רוני ברגר או עוזר קמב"ץ 890 גיורא איילנד, כפי שהאחרון עצמו מעיד: "אני קיבלתי מעוזי יאירי אישית את המשימה להישאר בשטח, לדווח לו מה קורה. היות והקליטה במכשיר מ"ק 25 היתה בעייתית, עליתי על נגמ"ש והשתמשתי במכשיר שלו בכדי לדבר עם חפ"ק המח"ט. כשהבנו, בנצי ואני, את התמונה, ובעקב את המצב של חזי, דיברנו גם אתו ברשת הגדודית וגם עם חפ"ק המח"ט. מישהו, אני יודע מי, עשה לי את החיבור עם הארטילריה. אני זוכר איזו יחידה ארטילרית זו הייתה, אך היא הוקצתה על ידי מישהו בכדי לסייע לנו ולכן ידעה, ולא ממני, על איזו מטרה לירות. אני רק עשיתי את התיקונים, ניסיתי לקרב את האש למקום

⁶⁶ חזי דחבש. "בקרב על החווה הסינית: הסיפור של סופר". בתוך אתר 'כיפורים'. סיפורי קרב ושבי מלחמת יום כיפור.

⁶⁷ "חזי דחבש בחווה הסינית – אדם ודם בשדה הקרב בתאטרון נוצר בת ים". שיחה עם ד"ר אורי מילשטיין. יוטיוב.

⁶⁸ שיחה עם גיל דוד ואיציק מרדכי. תל אביב. 12.12.2019

⁶⁹ חזי דחבש. "בקרב על החווה הסינית – הסיפור שלא סופר". בתוך אתר: 'כיפורים'. סיפורים

⁷⁰ חזי דיבש. תאטרון נוצר. שם.

שלהבנתי איים על חזי וחשבתי שאם אצליח להוריד מספיק זרחה, הדבר יאפשר לו להחליץ. האפקטיביות הייתה די נמוכה, הייתה רוח חזקה"⁷¹.

השאלה השנייה היא מי באמת פגע בעמדות של המצרים באופן כל כך מדויק וכל כך קרוב, כפי שחזי ואלי קרן מתארים. סביר מאוד להניח שהירי המדויק והמאוד-קרוב לחזי ולאנשיו היה ירי פגזי מערך של פלוגת בדיה. המ"פ סוקניק מתאר את השתלשלות האירועים מנקודת מבטו: "בשלב ראשון לא הייתה ארטילריה זמינה. חברנו לצנחנים ללא ארטילריה. טנקים החלו להיפגע. בדיעבד אני יודע שעלינו על מתחם חי"ר חפור - חטיבה 16, גדוד 16 המצרי. ניתקנו מגע. היינו בתחושה שהכוח חולץ. הטנק שלי נפגע והחלפתי טנק. הטנק שעליתי עליו היה של הסמ"פ, שחטף פגיעה, עף מהטנק והצוות השאיר אותו בשטח. סמ"פ שלי, אשר טל, חילץ את עצמו לעמדה בה חזי שכב. הוא התקשר אלי מהמכשיר של חזי דחבש וציין שהוא עם עוד צנחנים בשטח ללא תחמושת, ושהמצרים זוחלים לכיוונם. במשך כמה שעות יריתי פגזי מערך שריכזתי מהפלוגה סביב הצנחנים והסמ"פ שלי. בשלב זה לא הייתה ארטילריה זמינה. רק בשעות אחר הצהריים קיבלנו ארטילריה שבחסותה נכנס נגמש חרמ"ש וחילץ את הכוח"⁷². גיורא איילנד מאשר את התיאור הזה: "ללא קשר עמדה, לא רחוק מאתנו פלוגת טנקים ירתה המון לעבר היעד. בשלב מסוים נראה היה שהאויב נסוג, או לפחות שאינו יורה חזרה, בניגוד לשעות הבוקר בהן המצרים ירו עשרות, ואולי מאות סאגרים. ואז יצאנו עם שני נגמשים לכיוון של חזי, אבל נגמשים אחרים, בפיקוד מ"פ בשם דבורצקי, הקדימו אותנו"⁷³.

ההשערה שלי היא שבמהלך השעות שבין 11:00 ל-15:00 מי שבאמת הציל את חזי ואנשיו היו בעיקר פגזי המערך של פלוגת בדיה. אם הייתה שם ארטילריה אולי היא נורתה לעומק המתחם ולא בקרבה כל כך גדולה לכוח עצמו. אישור להשערה הזאת אפשר לקבל ממפקד הסיוע של חטיבה 460, אמנון אופק ז"ל, שבקולו ובזמן אמת (27 ברשת) מעיד שהפסיק את הסיוע, ולבקשתו של המח"ט גבי עמיר (20 ברשת) הוא מחזיר אותו. ככל הנראה, הסיוע, באמצעות סוללה אחת בלבד, ניתן לחילוץ עצמו בשעות אחר הצהריים. כך זה נשמע ברשת הקשר "פחם" מבצעים חטיבה 460⁷⁴:

27 ל-20: "האם אתה עובד עם אורות בתוך הרשת?"

27: "שלילי. אני חזרתי לעבוד עם משנה בורי" (סמ"פ ב' גדס"ר 189).

20: אתה מסייע לחילוץ שמה? אתה מסייע לחילוץ או לא?"

27: שלילי. אמרתי לו שמתחילים עם זה, שיתקשר איתי עבור."

27: "אמרו לי שדוחים את זה, וגנן (גדס"ר 189) אמר לי שאני אמשיך לעבוד בנושא של אמיר וצפונה, עבור."

20: "רות, אני רוצה שתסיע, שנגמור עם בעיית החילוץ; אחר כך נהיה פנויים, זה לוחץ אותנו כל הזמן. אתה מבין?"

27: "אם אתה אומר, רות. אני מיד מתייצב ברשת. סוף."

20: "רות, תשאיר סוללה שמה לגנן שיעשה אתה מה שהוא רוצה ותעבור כאן לסיוע לחילוץ, תוביל את האש עד שתהיה קרובה והוא יכניס זלדות ויוציא אותם, עבור."

⁷¹ גיורא איילנד. דו"אל למחבר. 2.12.2019.

⁷² שיחה בדוא"ל וטלפונית עם סוקניק. 2.12.2019.

⁷³ גיורא איילנד. שם.

⁷⁴ ניצן שפירא. הקלטת רשת קשר מבצעים חטיבה 460. 17.10.1973. שעות 1500 – 1700 לערך.

27: "אני רוצה לעדכן אותך שיש לנו רק יחידת משנה של אש, אין לנו חוץ מזה שום דבר".

20: "רות, זאת אומרת רק סוללה אחת?"

27: "חיובי".

20: "רות בסדר. תן אותה לחילוץ עכשיו".

על כל פנים, חזי דחבש מקפיד להיות אסיר תודה לארטילריה. על כך מספר יעקב פורת, מפקד של סוללת מרגמות 120 מ"מ מגדוד 432: אלא שלפני מספר שנים התקשר אלי חזי דחבש, קצין צנחנים, וביקש להודות לי. הוא סיפר שהצלתי אותו ואת צוותו מגדוד 890 ממוות בכך שגיבנו אותם בכניסתם למערכה. לא זכרתי לטובת מי ירינו, אך אמרתי לו שאני שמח שהוא חי⁷⁵. גם כיום חזי ממשיך לדבוק בתודה: "לולא הארטילריה בקרב הזה, אני והכוח שלי היו מושמדים, ותודה לתותחנים. אל תשכח כי הפעלתי את הארטילריה בנוהל קצין חי"ר מטווח, ומעמדה זו הידע שלי זעום"⁷⁶.

במקום סיכום – מודל של מחדל

כשמעלים על דל השפתיים את המילה 'מחדל' ההקשר אף לו לכיוון המודיעין והקונספציה. אבל לא רק. קיימים מאפיינים של מחדל גם ברמה הטקטית-ביצועית. הקרב של גדוד 890 במעטה שהיה כביכול חטיבתי ואוגדתי אינו שונה במהותו במאפייני הכשלים שלו מהקרבות של הגדודים 19 ו-113 של חיים עדיני ואסף יגור, של הקרבות החוזרים ונשנים על "חמוטל", של הקרב בסואץ ועוד. לא כאן המקום לפרט ולנמק, אבל אי-אפשר שלא לתת בהם סימנים. מה שהופך אותם למודל אפשרי הן העובדות שאלו הם קרבות שבוצעו בזמנים שונים, במקומות שונים ועם שרשרת פיקוד משתנה. למרות זאת, הם דומים.

פרופ' יואב גלבר מפרט ומנתח חלק מהן⁷⁷: **יהירות** ביחס לאויב וזלזול בו – כיצד מזהים מגנן גדודי וחטיבתי כחוליות "ציידי טנקים". **מודיעין** – כמעט ואין, מפות 1:50,000, אורתופוטו ואולי תצלומי אוויר שאינם מעודכנים. **מודיעין כוחותינו** – הניסיונות העקרים של גיל דוד לספק את המידע החיוני שהגיע מנתן שונרי. **המשימה** – מוגדרת באופן לקוי כתולדה של מודיעין מתעתע. **השיטה** – לא קרבית, לא הגיונית, לא מעשית ולא יעילה. פריסה ללא עומק של מאות לוחמים בליל ירח מלא לשטח נחות. **נוהל קרב** – לא רציני, חפוז ומסתמך בעיקר על "יהיה בסדר". **תמונת מצב במפקדות** – לא מציאותית ולא קשורה למה שקורה בשטח. במטכ"ל מבינים שאוגדה תוקפת. **דיווחים מרצים** – שאינם משקפים את המציאות. אוגדה 162 מדווחת כאילו היא מנהלת קרב, בעוד שהיא לא מתקדמת. **עבודת מטה** – שלא התבצעה בלי חלוקת עבודה בין חפ"ק לעיקרית. **סמנטיקה** – היעדר שפה מושגית משותפת ומחייבת שתהיה נהירה לנותן הפקודה ולמקבלה. עין ערך 'ציידי טנקים'. **אמונה נאיבית** – של הלוחמים והמפקדים שנשלחו לקרבות שלומיאליים וחסרי סיכוי.

ולעניין הישיר לכתבה זאת – הוויתור הקולוסאלי על הקרב המשולב, ובעיקר על הסיוע הארטילרי, שהיה בשפע פוטנציאלי יחסי בעיתוי ובמקום של גדוד 890 בטרטור 42 ב-17-16 באוקטובר 1973. המחיר של הוויתור בקלות דעת שכזאת הוא כבד. אם מאן דהוא מזהה כאן נימה של ביקורת, הרי שהיא מכוונת לא ללוחמים שנשלחו, אלא למי ששלח אותם כלאחר יד.

⁷⁵ יעקב פורת. סוללה ג' גדוד 432. בתוך: האתר "כיפורים".

⁷⁶ מיל למחבר מחזי דחבש מתאריך 25.11.2019.

⁷⁷ גלבר. שם. עמ' 27.